

GERMUSKA PÁL

ÚTFÜGGŐSÉG ÉS SZERKEZETVÁLTÁS

Magyarország és a Közös Piac vitái más megvilágításban, 1968–1988

K I V O N A T: Magyarország és az Európai (Gazdasági) Közösség vitáit tekinti át a tanulmány 1968 és 1988 között. Az E(G)K durva protekcionizmusa leginkább az agrárexportot sújtotta, de más szektorok számára is komoly akadályokat állított. A magyar gazdaságpolitika nem vonta le a megfelelő tanulságokat: lehet és szükséges ugyan a diszkriminációk felszámolása érdekében minden lehetséges fórumon „harcolni”, de emellett elengedhetetlen az ipar és a gazdaság egészének modernizálása, adaptálása az új körülményekhez. A kommunista gazdaságpolitikusok és diplomaták érvelése a történelmi (út)függőségről azért is hamis, mert amikor a magyar hagyományoktól tökéletesen idegen szovjet parancsgazdaságot kellett meghonosítaniuk, akkor a hazai gazdasági adottságokra a múlt eltakarítandó maradványaként tekintettek. A globalizáció kiterjedése az 1973-as olajválságot követően mindenhol kikényszerítette a fájdalmas világgazdasági adaptációt, amely országok tucatjait mozdította ki hagyományos szerepköréből, gazdasági komfortzónájából. Magyarországon sokat beszéltek ugyan a szerkezetváltás szükségességéről, de a beruházási és a költségvetési politika valójában igen keveset tett ennek érdekében. Így nem csoda, hogy az avított gazdasági struktúra csontosodott meg, a (világ)piaci adaptáció sikertelen maradt, és kiterjedett az intézményi-strukturális szklerózis.

K U L C S S Z A V A K: Európai Gazdasági Közösség, export, protekcionizmus, KGST, GATT

„Wellenstein úr nagyon világosan értésemre adta, hogy mezőgazdasági exportunk tekintetében semmiféle perspektívát nem nyújthat. A Közös Piac elhatározott szándéka, hogy a bennünket érdeklő mezőgazdasági cikkek tekintetében is önálló legyen, nekünk tehát arra kell törekednünk, hogy mezőgazdasági cikkek helyett más cikkeket szállítsunk a Közös Piacnak. Válaszomban erre megjegyeztem, hogy a mezőgazdasági cikkek exportjáról Magyarország strukturális és történelmi okok miatt sem mondhat le. Hajlandók lennénk, és erre többször is tettem nyilatkozatot, akár a mezőgazdasági cikkek területén belül, akár iparcikkeknél exportstruktúránk átalakítása érdekében erőfeszítéseket tenni. Ehhez azonban az szükséges, hogy ésszerű biztosítékokat kapjunk arra nézve, hogy ha nagy áldozatok, befektetések árán ezt a struktúra-átalakítást elvégezzük, akkor új exporttermékeink nem fognak-e a Közös Piac területén újabb váratlan, és előre nem látható akadályokba ütközni. Wellenstein úr erre a megjegyzésre azt válaszolta, hogy a Közös Piac semmiféle garanciát arra nézve nem tud adni, hogy bizonyos exportokkal szemben nem fognak korlátozó intézkedéseket bevezetni, vagy bizonyos exportokat lehetővé tesznek.” – írta egyebek mellett Nyerges János, a Külkereskedelmi Minisztérium Vámpolitikai és Nemzetközi Szervezetek Főosztályának vezetője az Európai Bizottság Külső Kereskedelmi Főigazgatósága (DG XI) vezetőivel folytatott 1969. szeptemberi brüsszeli formális és informális tárgyalásairól.¹

A jelentésből is kiviláglik, hogy a magyar gazdaságdiplomácia erőfeszítéseinek homlokterében a magyar agrárexport növelése állt, amelynek egyik legfőbb akadálya az Európai Gazdasági Közösség (EGK)² közös agrárpolitikája, és az azzal szoros összefüggésben működtetett protekcionista kereskedelmi rezsim volt. Noha Wolfgang Ernst, a DG XI helyettes vezetője és Edmund Wellens-

- 1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-G-3-n-1-0010/31/1969 (11. doboz [d.]). Jelentés – Beszélgetés Deniau úrral, a Közös Piac Bizottsága külső gazdasági kapcsolatok főigazgatóságának vezetőjével és más Közös Piaci személyekkel. 1969. szeptember 26.
- 2 Az európai integrációs szervezetet az 1965-ben aláírt, majd 1967-ben hatályba lépett egyetemes szerződés alapján Európai Közösségeknek (EK) hívták hivatalosan. Lásd: Arató-Koller 2015, 29. Ennek ellenére a korabeli dokumentumok és a szakirodalom jelentős része is az EGK megnevezést használta, használja a későbbi időszakra vonatkozóan is.

tein, a DG XI főigazgatója is kárhoztatta bizonyos szempontból az EGK agrárpolitikáját, világossá tették: a tagországok nem fognak érdemben változtatni ezen a politikán, tehát Magyarországnak kell átstrukturálnia az exportszerkezetét.³ Nyerges riposztjában történelmi okokra és a meglévő gazdaságszerkezeti adottságokra hivatkozva nem arról beszélt, hogy Magyarország milyen új, más szektorokban szeretne piacra jutni az EGK tagországaiban, hanem garanciákat követelt tárgyalópartnereitől, hogy nem fognak változtatni a kereskedelmi szabályozásokon.

Ugyanakkor a magyar diplomata válasza élesen rávilágít a történelmi determináció fontosságára, mert amiről beszél, az nem más, mint az úgynevezett út- vagy pályafüggőség. Valóban létezett volna, létezne ilyen útfüggőség a hazai gazdaság esetében? Ha igen, az milyen kölcsönhatásban volt a magyar kereskedelempolitikával, illetve a magyar gazdaságirányítás miként kívánt megbirkózni ezzel az örökséggel? Tanulmányom e kérdések megválaszolásával kívánja némileg más megvilágításba helyezni a Közös Piac és Magyarország közötti kapcsolatokat 1968, az EGK vámunió létrejötte és 1988, a kétoldalú egyezmény aláírása közötti időszakban.

Útfüggőség és bezárulás

A történelmi pálya determinációs jellegének megvilágításához látszólag távoli területről, a regionális tudományból, illetve az evolúciós gazdaságföldrajzból fogok kölcsönözni két, egymással összefüggő fogalmat: az útfüggőséget (*path dependency*) és a bezárulást (*lock-in*). A jelenségpár az 1990-2000-es években került a kutatók figyelmének középpontjába a (tartósan) válságban lévő ipari övezetek, régiók gazdaságának elemzésével kapcsolatban. Lux Gábor – Gernot Grabher és Michael Storper elméletei nyomán – a következőképpen határozta

3 MNL OL-XIX-G-3-n-1-0010/31/1969 (11. d.). Jelentés – Beszélgetés Deniau úrral. 1969. szeptember 26. Wolfgang Ernst életútinterjújában külön említette, hogy számos tárgyalást folytatott magyar, lengyel és román diplomatákkal az agrárexport kérdéséről. Lásd Interview with Wolfgang Ernst, Firenze 1991. Historical Archives of the European Union – EUI interviews collection. No. 29. 22.

meg ezek jellegzetességeit. „Az útfüggőség [...] hagyományos értelmezésében azt jelenti, hogy egy adott pillanatban meghozható döntések köre valamilyen mértékben még akkor is függ a korábbi időpillanatokban meghozott döntésektől, ha a múltban érvényesülő, a korábbi döntéseket befolyásoló körülmények már nem állnak fenn (ilyenformán egyfajta »tehetetlenségi erőként« értelmezhetjük).”⁴ Az útfüggő fejlődés tehát a hagyományok, a történelmi örökség általi meghatározottságot jelenti. Az útfüggőség gyökere ugyanakkor nem más, mint a bezárulás jelensége: „Storper értelmezésében a bezárulás oka, hogy bizonyos technológiák esetén a méretgazdaságosság előnyei oly mértékben beépülnek a termelési rendszerbe, hogy egy ponton túl a technológiák megváltoztathatatlaná vágy a változások iránt erősen érzéketlenné válnak.” – írja Lux.

A *lock-in* három, egymással szorosan összefonódó folyamatként bontakozik ki:

- *Funkcionális bezárulás:* „hierarchikus, autarchiára törekvő vállalati hálózatok” szövődnek, szinte megbonthatatlanul sűrű intézményi hálózatot hoznak létre, nincs verseny és gyenge az alkalmazkodóképesség.
- *Kognitív bezárulás:* a térségi tudás hiába magas szintű, valójában „nem képes letérni fejlődési pályájáról, tanulási képességei meggyengültek”. Radikális váltások helyett a „meglévő eljárásaikat próbálták hiábavalóan tökéletesíteni”
- *Politikai bezárulás:* „előidézői a változásokban ellenérdekelte területi aktorok (vállalatvezetők, politikusok, szakszervezetek) érdekkoalíciói, amelyek hatékonyan képesek pozícióikat megvédeni, és a régi döntési gyakorlatot fenntartani egészen addig, amíg a rendszer össze nem omlik, és ellenállásuk meg nem szűnik.” Ez egyfajta „intézményi szklerózisként” is leírható.

Lux Gábor hozzáfűzi, hogy a bezárulás a „múlt továbbélésével és egy rossz irányú »kollektív tanulással« reprodukálja a felhalmozódott problémákat, és hátráltatja a hatékony válságkezelést”⁵ Megítélése szerint a reformok ellenére kialakult a „régii ipari térség probléma”, ráadásul a „nyugatinál nagyobb megje-

4 Lux 2009, 53. A jelenségpár térgazdasági vetületeire most nem térünk ki. Gernot Grabher és Michael Storper elméleteiről lásd Grabher 1993.; Storper 1992.

5 Lux 2009, 53–54.

lenési valószínűséggel és súlyosabb lefutással”. „Lényegi különbség, – írja Lux – hogy a világgazdasági korszakváltás a piacgazdaságokban végül kikényszerítette a költségvetési korlátok megszilárdítását és az érdemi válságkezelést, a világgazdaságtól és egymástól elszigetelten fejlődő szocialista gazdaságokban azonban a politikai rendszeren keresztül lehetőség nyílt a válságok halogatására és a legsúlyosabb következmények továbbhárítására. Az ipari válság jelenségei ennek ellenére már az 1980-as évektől elmélyültek, a rendszerváltások során pedig gátszakadás-szerűen kerültek napvilágra, és egybeestek a poszt szocialista országok transzformációs visszaesésével.”⁶

Megítélésem szerint a fenti fogalompár alkalmas lehet nemcsak az ipargazdasági és térbeli folyamatok feltárására, hanem az egész hazai gazdaság gyenge teljesítményének magyarázatára is. A Nyerges János által emlegetett történelmi okokon ugyanis a hazai gazdaságpolitika rendre túllépett, elég csak az 1950-es évekbeli hatalmas iparosítási programra, a „vas és acél országa” jelszóra utalni. A Rákosi-korszak gazdaság- és iparpolitikája valójában éppen a *történelmi gazdasági adottságokat és ipari kultúrákat* hagyta figyelmen kívül. Ebben az értelemben tehát a Kádár-rendszer is negligálhatta volna ezeket az emlegetett történelmi okokat, ám valójában más adottságok foglyává vált: az 1950-60-as években létrehozott nehézipari kapacitások jelentettek olyan kényszerítő körülményeket, gazdasági struktúrákat és intézményi hálózatokat, amelyeket a későbbi gazdaságpolitika nem hagyhatott figyelmen kívül.⁷ Lényegében az 1968 és 1988 közötti két évtizedben alakult ki a magyar gazdaságban a *lock-in* jelensége, amely a rendszerváltoztatás időszakára valóban útfüggőséget eredményezett. Paradox módon ez a jelenség egy mind nyitottabb külgazdasági politika mellett állt elő, a Nyugat felé való gazdasági, kereskedelmi, technológiai és kulturális nyitás ugyanis nem tudta megakadályozni a Lux által említett „intézményi szklerózist”. A továbbiakban azt vizsgálom, hogy a *lock-in* kialakulása miként függött össze az EGK protekcionizmusával és az arra adott magyar gazdaságpolitikai válaszokkal.

6 Lux 2009, 56.

7 Az 1945 utáni iparpolitikáról, valamint a beruházásokon keresztül megvalósuló fejlesztéspolitikáról lásd Germuska 2004.; Germuska 2012.

Magyarország és az EGK kereskedelme – protekcionizmus és válaszok

Az 1957-ben létrejött Közös Piaccaal inkább csak propaganda szempontból foglalkozott a magyar vezetés, az új gazdasági társulás kereskedelempolitikai jelentősége csak az 1960-as évek elején, a nyugati export újraéledésével vált nyilvánvalóvá. 1963 közepén a Külkereskedelmi Minisztérium (KKM) hívta fel a figyelmet a Közös Piaccaal való kapcsolatok fontosságára, és szorgalmazta, hogy a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST) tagállamai koordinálják EGK-politikájukat.⁸ A többi szocialista ország azonban – az addigi szovjet stratégiának megfelelően – mereven elutasította a magyar kezdeményezést: a KGST Végrehajtó Bizottsága 1963. júliusi ülésén egyetértőleg jóváhagyta a Külkereskedelmi Állandó Bizottság előterjesztését, miszerint a tagállamoknak nem célszerű hivatalos kapcsolatot létesíteniük a Közös Piac szerveivel.⁹ 1965-re az EGK protekcionista intézkedései több millió dolláros kárt okoztak a magyar agrárexportnak, ráadásul a vámunió tervezett bevezetése a magyar szakértők szerint a veszteség megtöbbszöröződését vetítette előre. 1965 augusztusában a KKM már úgy fogalmazott: el kellene szakadni az elismerés/el nem ismerés kérdéskörétől, és helyette alaposan kidolgozott kereskedelempolitikára lenne szükség az EGK irányába. A minisztérium szorgalmazta az egységes KGST-álláspont kialakítását, ugyanakkor leszögezte: Magyarországnak is ki kell építenie a brüsszeli adminisztrációval – a bizottsággal és kulcsfontosságú igazgatóságaival – a maga kapcsolatait. 1968 elejére világossá vált a magyar döntéshozók számára, hogy a nyugati vámunió rövidesen létrejön, és az Európai Közösséggel hosszú távon számolni kell. A gazdaságdiplomácia számára mind nehezebb feladatot jelentett, hogy miként biztosítsa a magyar exporttermékek, különösen az agrártermékek és élelmiszerek bejutását a Közös Piacra. Mivel Magyaror-

8 Szilágyi 2016, 88–89.

9 MNL OL-XIX-A-90-c-00912/NGKB/77. (168. d.) 8. [Összefoglaló jelentés.] KGST–EGK kapcsolatok 1963–1977. 1977. július.

szág nem kívánta megtörni az EGK diplomáciai el nem ismerésének szocialista egységét, céljai eléréséhez két kerülőutat választott: 1. A KGST erőit egyesítve blokként kívánt volna megegyezni a másik gazdasági szervezettel. 2. Az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) teljes jogú tagjaként, az egyezmény keretei között egyezkedni – a szerződő félként ugyancsak tag – EGK-val a kereskedelmi akadályok lebontásáról. Előbbi törekvésével Magyarország rövidesen kudarcot vallott, a GATT-ba való belépés pedig 1973-ra megvalósult ugyan, de nem javította érdemben a magyar áruk bejutását a Közös Piacra.¹⁰

Az agrárkérdések nem véletlenül szerepeltek a magyar kereskedelem-diplomáciai erőfeszítések tárgyalások homlokterében (lásd például Nyerges Jánosnak a bevezetőben idézett tárgyalásait), ugyanis az EGK-ba irányuló magyar kivitelben átlagosan 60%-kal részesedtek az agrár- és élelmiszeripari termékek. 1968 előtt a mezőgazdasági termékek (különösen a tojás, a baromfi, a sertés és a sertéshús) exportja dinamikusan bővült. A húsmarhákra vonatkozó EGK-előírásoknak döntő jelentősége volt, mivel ez a termék önmagában a mezőgazdasági export 35%-át tette ki. Amint az 1. táblázatból is kitűnik, a magyar gazdaság főként ezekkel a termékekkel „fizetett” a Közös Piac országaiból behozott nyersanyagokért és gépekért, a modern technológiák beszerzéséért. A csoportosulás súlyát jól mutatja, hogy a KKM 1968 tavaszi adatai szerint Magyarország nyugati kereskedelmének csaknem felét az EGK-országokkal folytatta, ez a teljes kereskedelem 13%-át tette ki.¹¹

10 Lásd: Germuska 2019.

11 MNL OL-XIX-A-90-c-2-002/19/1968. (165. d.). Előterjesztés a [Miniszteri] Kollégium részére – Kapcsolataink a Közös Piacca. 1968. április 26.

1. táblázat. Magyarország és a legfontosabb EGK-tagországok közötti külkereskedelem árucsoportok szerinti megoszlása 1965 és 1967 között.
Forrás: Kapcsolataink a Közös Piaccaal. 1968. április 26.
HU-MNL-OL-XIX-A-90-c-2-002/19/1968 (165. d.).

Behozatal az EGK-tagországokból												
	Gépek, berendezések			Nyersanyagok			Könnyűipari termékek			Mezőgazdasági termékek		
	1965	1966	1967	1965	1966	1967	1965	1966	1967	1965	1966	1967
Német Szövetségi Köztársaság	45,2	39,4	45,7	45,2	50,5	49,0	1,0	1,7	1,9	8,6	8,4	3,4
Olaszország	14,8	19,7	22,3	76,3	68,9	62,9	0,3	4,2	5,8	8,6	7,2	9,0
Franciaország	12,6	18,8	21,5	43,7	36,0	46,0	1,7	4,3	3,1	42,0	40,9	29,4
Benelux államok	14,1	17,2	14,1	75,4	74,1	77,1	0,3	0,3	1,1	10,7	8,4	7,7
Export az EGK-tagországokba												
	Gépek, berendezések			Nyersanyagok			Könnyűipari termékek			Mezőgazdasági termékek		
	1965	1966	1967	1965	1966	1967	1965	1966	1967	1965	1966	1967
Német Szövetségi Köztársaság	4,8	7,0	7,4	26,5	28,8	31,4	5,5	7,4	7,0	63,2	56,8	53,4
Olaszország	1,8	1,8	1,4	27,5	23,5	18,9	3,7	2,7	2,3	67,0	72,0	77,4
Franciaország	5,1	3,0	6,0	11,5	11,0	19,3	9,2	10,1	12,6	74,2	75,9	61,8
Benelux államok	14,9	12,2	11,0	37,5	37,2	31,2	31,4	32,6	24,8	16,2	18,0	33,0

Célkitűzésként a gazdasági vezetés is megfogalmazta, hogy más irányokat kellene keresni, mert a közös piaci szabályozások merevsége, az agrárpiac drasztikus védelme majd a következő időkben fogja igazán rontani a magyar exportlehetőségeket. A Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottsága 1968. május 10-i ülésének összefoglalójában világosan ott szerepelt: „Hatékony intézkedések szükségesek közös piaci exportunk strukturális átalakítására az iparcikkek, különösen gépexportunk javára. A mezőgazdasági szektoron belül fokozni kell a magasabb feldolgozottságú termékek exportját. Célszerű lehet emellett egyes növényi termékek exportjának növelése is, a közös piaci rendtartással érintett állati termékek exportjával szemben.”¹²

Ehhez mind erőteljesebb és alaposabb piacelemzés és piackutatás is szükségeltetett. Az 1964-ben alapított Konjunktúra- és Piackutató Intézet az évtized végén már majdnem félszáz tudományos munkatársat foglalkoztatott, és Világgazdasági Osztálya rendszeres tájékoztatást adott a külkereskedelmi vállalatoknak a kelet–nyugati kereskedelemről, a tőkés gazdasági integrációkról, a fejlett tőkés országok konjunktúrahelyzetéről stb. Az 1968 végétől megjelenő *Világgazdaság* című napilap mellékleteként az előfizetők évente kétszer kapták a *Közös piaci tájékoztató* című kiadványt is.¹³ Mivel az Európai Közösségek (EK) közös politikái a gazdaság mind több területére terjedtek ki, egyre nehezebb volt eligazodni a különféle direktívák, szabályok között. A magyar agrárexportot például 17 féle szabályozás érintette, ezek közül egy-egy is átlagosan húszféle árura tartalmazott rendelkezéseket. A külkereskedelmi vállalatok ugyanakkor többnyire nem ismerték kellő mélységben a termékkörükre vonatkozó szabályozásokat, így értelemszerűen nem is tudtak megfelelő piacpolitikát folytatni. A KKM egy 1970. decemberi jelentése külön kiemelte a Közös Piacca kapcsolatos információs és elemző munka javításának szükségességét.¹⁴

Az exportstruktúra emlegetett átalakításához jelentős beruházások szükségeltettek. Az 1970-es évek első felében a beruházási prioritásokban látha-

12 MNL OL-XIX-A-90-c-00259/NGKT/68. (165. d.). Kivonat az NGKB 1968. május 10-i üléséről készült tájékoztatóból.

13 Szokol 1969.

14 MNL OL-XIX-A-90-c-2-004/35/1970 (166. d.). [A] Közös Piac szerveivel kialakított kapcsolataink helyzete és a további feladatok. 1970. december 7.

tunk némi elmozdulást a korábbiakhoz képest: a könnyű- és az élelmiszeripar beruházási részesedése néhány százalékponttal növekedett az ipari beruházásokon belül. Ugyanakkor a bányászat és az alapanyagiparok pozícióját nem tudta megrengetni a feldolgozóipar: az előbbieket részesedése az ipari beruházásokból sohasem esett 50% alá. A gépipar, azon belül is a híradástechnika és műszeripar jelentős új forrásokhoz jutott, és a járműgyártásban is számos új fejlesztés történt, az exportképességen ugyanakkor ez még mindig keveset javított.¹⁵ 1975-től szakértők százai dolgoztak egy új külgazdasági politika koncepcióján. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1977. márciusban beterjesztett javaslata szorosán összekapcsolta a megcélzott külpiazi expanziót és a hazai gazdaságban szükséges változtatásokat. A kivitel jelentős bővítését szelektív fejlesztési politikával tartotta megvalósíthatónak: a kevés importterméket használó, hazai nyersanyagbázisra épülő, magas hozzáadott értékkel rendelkező, jelentős szellemi kapacitásokat bevonó ágazatok és termékek fejlesztésével. Az exportot támogató fejlesztéseket a következő területekre kívánta koncentrálni: gépipar (járműgyártás, elektronika, híradástechnika és műszergyártás, mezőgazdasági és élelmiszeripari gépgyártás); mezőgazdaság és élelmiszeripar (gabona, hús és húskészítmények); alumíniumipar; vegyipar (gyógyszerek és növényvédő-szerek, petrokkémia és gumiipar); továbbá a könnyűipar (textil, ruházat, bőrárúk, bútorok). A kulcsfontosságú iparágakban (elektronika, gyógyszeripar, energiagazdálkodás) célzott, komplex fejlesztési programokkal kívántak gyorsabb eredményeket elérni.¹⁶ Az előterjesztéshez fűzött „Indoklás” hozzátette: az E(G)K-tagállamok a fejlett tőkés országok közül a legfontosabb kereskedelmi partnerek, a meglévő 50%-os részesedésüket azonban csökkenteni szükséges – éppen az általuk alkalmazott diszkriminatív kereskedelempolitika miatt. Helyettük célszerű a tengerentúli tőkés országokkal bővíteni a kereskedelmet, például Japánnal és az Amerikai Egyesült Államokkal (USA). A külgazdasági expanzióhoz olyan technológiai és gyártmánykorszerűsítéseket tartottak célszerűnek, „amelyek a gazdaság ágazati szerkezeté-

15 Germuska 2012, 62–63.

16 MNL OL-M-KS 288. f. 5/715. ő. e. 29–71. Előterjesztés a PB-hez a hosszú távú külgazdasági politika irányelveire, 1977. március.

nek lehető legkisebb változtatásával, viszonylag kevés beruházási, különösen építési költség árán minőségileg magasabb színvonalra emelik a népgazdaság külpiaci teljesítőképességét”. Óhajként megfogalmazódott, hogy a hazai gazdaság nyersanyag- és energiaszükségletének importját mind nagyobb mértékben feldolgozóipari termékek exportjával kellene fedezni, még ha az élelmiszerexportban további tartalékok is vannak.¹⁷

Az 1977. októberben az MSZMP Központi Bizottsága (KB) által is jóváhagyott, majd állami programként is bevezetett új koncepció láthatólag nem kívánt radikális ipari és gazdasági átstrukturálást, sőt, a lehető legkevesebb változtatással próbálta áramvonalasítani a magyar gazdaságot. A beruházások allokációja sem mutatott különösebb változást: 1977-ben például a 130 milliárd forintnyi állami termelő beruházás 77%-a importhelyettesítési célt szolgált, az exportot bővítő alig 7-8%-ot tett ki; az ipari beruházások 40%-a pedig az energetikában valósult meg. A felvett újabb hitelek jelentős részét nem új fejlesztésekre, hanem egyre nagyobb részben a korábbi hitelek megújítására, a legrosszabb kondíciójú, rövid lejáratú hitelek kiváltására fordították.¹⁸

Már a korabeli elemzések is rámutattak, hogy a magyar gazdaságpolitika nem megfelelő válaszokat adott a Közös Piac protekcionizmusára, és hogy az Európán kívüli tőkés piacok valójában nem tudják kiváltani az EK-tagországgal folytatott kereskedelmet. Inotai András 1978 közepén foglalta össze a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutató Intézetének friss eredményeit az Európai Közösség helyzetéről. Tanulmányában rámutatott, hogy az olajárrobbanás óta sem „nemesedett” a KGST-országok EK-ba irányuló exportjának áruösszetétele: az egyharmadot jóval meghaladták az energiahordozók (1976-ban: 37,5%), a gépek részesedése 7%-on stagnált, míg az egyéb ipari késztermékeké 26-29% között változott. Egyedül a mezőgazdaság részesedése zsugorodott – 19%-ról 8,6%-ra. A KGST-tagállamok Közös Piaci importjának 40%-át tették ki az ipari késztermékek. Inotai kétségeit hangoztatta a szocialista országok fejlesztéspolitikáját illetően, mivel azok éppen azokban a szegmensek-

17 Uo. 72–112. Indoklás a „Hosszú távú külgazdasági politika irányelvei” című előterjesztéshez. 1977. március.

18 Cseszka 2008, 101., 104.

ben erőltették az exportot, ahol az EK – saját belső termelőinek védelme érdekében – a legdurvább védőintézkedéseket alkalmazta, mint a textilipar vagy az acélipar. Megállapítása szerint a KGST-országok egy évtized alatt egyetlen „exporthordozó”, azaz az exportrészesedést dinamikusan fokozó termékcsoportot sem fejlesztettek ki. „Az eladások véletlenszerűek, esetlegesek voltak, és nem kapcsolódtak azokhoz a hatalmas erőt, pénzt és műszaki ismereteket lekötő beruházásokhoz, amelyek a szocialista országok iparszerkezetét voltak hivatva modernizálni.” Tehát ha nem javítanak az exportszerkezeten, akkor hiába harcolnak bármily vehemensen is a Közös Piac diszkriminációjával szemben. Inotai leszögezte: nem az Európai Közösség van lépéskényszerben, hanem azok az ország(csoport)ok, amelyek még nem egyeztek meg az együttműködés mi-kéntjéről a Közösséggel.¹⁹

Az 1980-as éve elejére azért valamelyest javult az EK-ba irányuló magyar export összetétele: 1980-ra 14%-ra emelkedett a vegyipari termékek aránya (az 1965. évi 3%-ról), a gépeké 10-ra (3,5%-ról), az egyéb ipari termékeké pedig 38%-ra (15%-ról). Még kedvezőbben alakult a más OECD-országokba (mint például USA, Japán stb.)²⁰ irányuló hazai kivitel szerkezete, a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek aránya majdnem 18 százalékpontot esett (az 1965. évi 45,6%-ról 1980-ra 28%-ra). A Német Szövetségi Köztársasággal (NSZK) folytatott intenzív kereskedelem miatt azonban a Közös Piac megkerülhetetlen maradt. Ahogyan Kádár Béla fogalmazta 1982-es tanulmányában: „A nem-szocialista országokkal folytatott magyar kereskedelemben egy szükségszerű s növekvő tengerentúli együttműködés nem jelent alternatívát a már EGK-tag vagy az EGK gazdasági vonzásterébe tartozó nyugat-európai országokkal való együttműködéssel szemben. A magyar fejlesztésstratégia tehát nem törődhet bele hosszabb távon olyan minőségű EGK-kapcsolatokba, amelyek közvetlen és közvetett hatásuk révén növelik a magyar versenyhátrányokat a tradicionális és nagy fontosságú nyugat-európai piacon.”²¹

19 Inotai 1978, 96–98., 110–112. Idézet: 98.

20 OECD: Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development).

21 Kádár 1982, 38–41. Idézet: 43.

Kádár Béla tanulmányának megjelenésével szinte egyidőben készült új előterjesztés a Külkereskedelmi Minisztériumban 1982 tavaszán az EK irányába folytatandó magyar kereskedelempolitikáról. A magyar vezetés lépés-kényszerbe került, miután 1980. októberben végleg zátonyra futottak a KGST és a Közös Piac közötti egyeztetések. Az MSZMP fiatal reformerei határozottabb nyugati nyitást szorgalmaztak, és új, szerződéses kapcsolatok kialakítását az EK-val. A tapogatózó tárgyalások 1981 őszétől meg is kezdődtek, de a magyar kezdeményezés meglehetősen hűvös fogadtatásra lelt az NSZK-ban. Budapest kényes egyensúlyozásra kényszerült, Moszkvát nem haragíthatta magára a Nemzetközi Valutaalappal zajló tárgyalások finisében, hiszen csak ilyen módon kerülhette el Magyarország az államcsődöt.²² A KKM Fejlett Nem-Szocialista Országok Államközi Főosztálya, valamint a Vámpolitikai és Nemzetközi Szervezetek Főosztálya ilyen körülmények között vetette papírra 1982. április végén előterjesztését. A dokumentum egyfelől elemezte a kapcsolatok addigi alakulását, másfelől pedig vizsgálta az Európai Közösség kereskedelempolitikájának a magyar exportra gyakorolt hatásait. A jelentés önkritikusan mutatott rá, hogy a Közösség vámjai önmagukban nem képeznek áthidalhatatlan akadályt, sokkal inkább a magyar iparvállalatoknak kellene a minőség javításával, hatékonyabb piaci munkával helytállniuk az erős közös piaci versenyben: „A közös piaci vámok önmagukban nem áthidalhatatlan akadályai exportunk fokozásának. A piachoz való gyorsabb alkalmazkodás, a minőség javítása, a korszerűség fokozása, a szállítási fegyelem javítása, hatékonyabb piacszervezet mind olyan tényezők, amelyek hozzásegíthetnek ahhoz, hogy a magyar termékek leküzdjék a vámok okozta hátrányt, és eséllyel részt tudjanak venni a Közös Piacon a versenyben. Olyan országok, amelyek ezeknek a követelményeknek eleget tesznek (pl. Japán), nehézség nélkül keresztüljutnak a közös piaci vámfalakon. Ez a feladat áll a magyar ipar előtt is.” – szöveg az egyértelmű megállapítás.²³

22 Lásd részletesen Germuska 2019, 411–414.

23 MNL OL-XIX-A-2-af-00951/3/82. (40. d.) Idézet: 6. Előterjesztés GB részére – Gazdaság- és kereskedelempolitikánk a Közös Piac irányában, továbbfejlesztésének lehetőségei. 1982. április 26.

A magyar vezetés nem kívánta felvállalni a konfliktust a Szovjetunióval, így a Gazdasági Bizottság 1982. szeptember 1-jei határozatában mindössze egy mezőgazdasági megállapodást célzó tárgyalás megindítására adott engedélyt. A felhatalmazás alapján a GATT 1982. novemberi miniszteri találkozásán a magyar delegáció bizalmasan felajánlotta a Közös Piac képviselőinek egy átfogó kétoldalú megállapodás megkötésének lehetőségét. Ám valójában inkább egyfajta taktikai játék folyt: a kedvezőbb nyugati megítélés érdekében Budapest többször kinyilvánította tárgyalási szándékát, de ténylegesen nem merte, nem kívánta megtörni a KGST egységét egy az EK-val kötendő különalkuval. A kétoldalú, Budapest–Brüsszel-tárgyalások több fordulóban újra- és újraindultak, végül 1984 tavaszán eredménytelenül megszakadtak.²⁴

Átfogó megállapodás hiányában a Magyarország és a Közös Piac tagállamai közötti kereskedelmi forgalom bővülése megakadt az 1980-as évek első felében. Amint arra Artner Annamária rámutatott, e kereskedelemben fennmaradt az aszimmetria: míg az EK behozatalában Magyarország részesedése még a kiemelt árucikkek esetében sem érte el az 1%-ot, addig a hazai tőkés kivitelben továbbra is jelentős aránya volt a Közösség tagállamainak. A kevésbé versenyképes magyar termékek fokozatosan kiszorultak a Közös Piacról, és a fejlődő országokban kellett e termékeket elhelyezni. Ezt a külkereskedelem területi diverzifikálása szempontjából kedvezőnek is lehetett tekinteni, de az EK-val folytatott kereskedelem „féloldalúságán” ez nem segített. A Közösségbe irányuló magyar export évtizedek óta nem tudta követni az onnan érkező import dinamikáját, így lényegében állandósult a kereskedelmimérleg-hiány. Az agrártermékek részesedése az EK-ba irányuló magyar kivitelből 1980-ig csökkent (az 1970. évi 49%-ról 26,7%-ra), majd újra emelkedett – 1985-ben ismét 30%-ot tett ki. Az ipari exportban a gépipar súlya lassan növekedett, ezt egyértelműen a szerkezeti, versenyképességi problémákra lehet visszavezetni: a technológia-intenzív ágazatok helyett a munkaigényes termékek (például ruházati cikkek) aránya nőtt. Az adósságválság miatt a konvertibilis bevétel növelése érdekében a nem gazdaságos exportot is erőltették – az EK kedvezőtlen szabályozásai el-

24 Germuska 2019, 415–417.

lenére is. Artner következtetése 1987-es tanulmányában ugyancsak egyértelmű volt: „Magyarország számára az EK-ban (illetve az egész tőkés világban) 1973 után megerősödött protekcionizmus igen sok gondot okoz. A protekcionizmus ugyanakkor jelzése a világpiac átrendeződési folyamatainak. Az exportőr úgy kerülheti el, illetve ellensúlyozhatja (legalábbis részben) a protekcionizmus káros hatásait, ha új felvevőpiacokat kutat fel, és átépíti gazdasági szerkezetét relációk, ágazatok, illetve a termékek vonatkozásában.”²⁵

A világgazdasági alkalmazkodás sikertelenségét jól mutatja a magyar gazdaság „visszaagrárosodása” az 1980-as évek első felében. Paradox módon a diszkriminációk által leginkább sújtott agrárium volt nettó exportőrágazat, amely tízmilliárdokkal járult hozzá a külkereskedelmi egyenleg és ezzel a fizetési mérleg javításához. (Lásd a 2. táblázatot.)

2. táblázat Az élelmiszergazdaság szerepe a hazai külkereskedelmi egyenleg alakulásában, adatok milliárd forintban. Forrás: Győri 1986, 45.

	1980	1981	1982	1983	1984
Népgazdaság külkereskedelmi egyenlege	-18,0	-14,9	-0,3	+9,1	+23,4
Élelmiszergazdaság külkereskedelmi egyenlege	+26,5	+36,8	+51,0	+51,8	+55,8

Az EK az 1980-as évekre számos agrártermékből (mint például cukor, tejpor, vaj, búza, marhahús) nettó importőrből nettó exportőrré vált, de még így is hatalmas és fizetőképes felvevőpiacnak számított. A diszkriminatív közösségi piacvédelem hatása jól látható a 3. táblázat adatsorain: 1974 és 1982 között 4 százalékpontos átrendeződés zajlott le, a Közös Piacról kiszoruló magyar agrár-export a szocialista országokban talált inkább gazdára. Majd 1984-re majdnem elérte az 1970-es évek közepi szintet az EK részesedése a magyar agrárkivitel-

25 Artner 1987. Idézet: 1261.

ből, miután – protekcionizmus ide, protekcionizmus oda – az agrár- és élelmiszertermékek exportja a másfélszeresére nőtt.²⁶ Mindez lényegében a magyar ipar és a hazai gazdaságpolitika szegénységi bizonyítványa: hiába léteztek innovatív, akár modern technológiákat használó exportáló vállalatok, a magas importtartalom miatt nemzetgazdasági szinten gazdaságtalannak bizonyult tevékenységük.

3. táblázat Az agrár- és élelmiszeripari export megoszlása országcsoportok szerint (%). Forrás: Győri 1986, 46.

Országcsoport	1974	1981	1982	1983	1984
Szocialista országok	58,6	60,0	61,1	57,8	52,5
Fejlett tőkés országok	37,0	33,0	32,1	34,2	37,4
– EK-tagországok	25,4*	22,2	21,9	22,7	24,1
– egyéb európai országok	10,2	9,1	8,2	8,8	10,3
– Európán kívüli országok	1,4	1,7	1,9	2,7	3,0
Fejlődő országok	4,4	7,0	6,8	8,0	10,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* 1974-ben csak a „Kilencek” tartoztak ide, Görögország 1981 óta volt tagja az EK-nak.

A külkereskedelem és a gazdaságszerkezet kölcsönhatásai – strukturális szklerózis

Az 1980-as évek Magyarországon fokozatosan kiteljesedett a *lock-in* jelensége, különösen a politikai bezárulás zajlott látványosan. 1980-tól ugyan a gazdaságirányítás korszerűsítése címén újraindultak a reformok, de nem tudtak kitelje-

26 Győri 1986.

sedni. Ugyanis sem maga Kádár János, sem a szűkebb pártvezetés nem kívánt radikális változtatásokat végrehajtani, a pártállami irányítás kontrolljából nemigen akartak engedni.²⁷ Így viszont a – Lux Gábor által emlegetett – „intézményi szklerózis” kiteljesedését láthatjuk, amely egyfajta cselekvésképtelenségként is leírható.

Jochen Lorentzen az 1980-as évekbeli magyar gazdasági nyitást elemző könyvében kiemelte, hogy a hazai gazdaságirányítás két kulcsfontosságú területen sem adott adekvát válaszokat a kihívásokra: 1. nem történt meg a fő exportpiacok rendszeres és alapos értékelése és elemzése; 2. nem készültek megfelelő kormányzati programok a magyar ipar korszerűsítésére, a termelés diverzifikálására, a protekcionizmushoz való alkalmazkodásra. Lorentzen egyértelműen kimutatta: a Közös Piac protekcionizmusa jelentős szerepet játszott abban, hogy Magyarország nem tudta növelni a fejlett piacgazdaságokba, az OECD-országokba irányuló exportját. (Lásd a 4. táblázatot. Az EK diszkriminációinak hatását jól mutatja, hogy a legnagyobb kedvezmény elvét biztosító USA-ba irányuló magyar kivitelben kétszer akkora, 50%-os volt a gépek és fogyasztási cikkek aránya, mint a Közös Piac tagállamai esetén.) Lorentzen ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a (gazdaság)politikának mindig rugalmasan kell reagálnia a külső hatásokra, azaz a protekcionizmus önmagában nem magyarázhatja meg az export jó vagy rossz teljesítményét. A magyar gazdaság tehát rosszul reagált, a gazdasági és politikai elit pedig nem tudott hatékony fejlesztési stratégiákat megvalósítani.²⁸ A 4. táblázat adatai jól mutatják, hogy a kelet-közép-európai országok közül még az adósságválság által nem sújtott Csehszlovákia részese-
dése is visszaesett az 1980-as évek folyamán az OECD-országok piacán, miközben például Portugália (amely 1986-tól lett a Közös Piac tagja) meg tudta kétszerezni a részese-
dését. Az olyan újonnan iparosodó országok pedig, mint Dél-Korea vagy Tajvan, ugyancsak dupláztak, és földrajzi méreteiket messze meghaladó gazdasági súlyra tettek szert az 1980-as évek végére. Utóbbiak tehát vélhetően hatékonyabb válaszokat adtak a protekcionizmusra.

27 Az 1980-as évekbeli reformpróbálkozásokról lásd: Germuska 2021.

28 Lorentzen 1995, 113–125.

4. táblázat Különböző államok részesedésének változása 1979 és 1989 között az OECD-országok összes importjában (%). Forrás: Lorentzen 1995, 100.

Országok	1979	1982	1985	1988	1989
Magyarország	0,221	0,187	0,191	0,200	0,203
Csehszlovákia	0,240	0,217	0,192	0,187	0,186
Lengyelország	0,440	0,269	0,282	0,276	0,273
Tajvan	1,041	1,321	1,926	2,353	2,256
Dél-Korea	0,959	1,071	1,431	2,211	2,069
Malajzia	0,739	0,590	0,700	0,643	0,695
Portugália	0,277	0,292	0,381	0,507	0,545
Ausztria	0,972	0,919	0,945	1,238	1,192
NSZK	10,974	10,186	10,407	12,782	12,211

Vonyó Tamás és Alexander Klein Magyarországot, Csehszlovákiát és Lengyelországot górcső alá véve vizsgálta a szocialista gazdaságok sikertelenségének okait. Új számításaikkal kimutatták, hogy a strukturális modernizáció az 1960-as évektől veszített a lendületéből ezekben az országokban. A modern szolgáltató ágazatok, beleértve a kereskedelmet, a közlekedést és a kommunikációt, az 1970-es években nagy előrelépést tettek, de a dezindusztrializáció korántsem volt olyan mértékű az olajválságot követően, mint a fejlett piacgazdaságokban. Ehelyett, az 1980-as években – meglepő módon – nőtt az agrárium hozzájárulása a GDP-hez. (E jelenségre már a fentiekben utaltunk.) Összességében csekély szerkezeti átalakulást lehetett kimutatni Kelet-Közép-Európában a szocialista rendszer utolsó két évtizedében – azaz elakadt a gazdaságok modernizációja. A fizikai és humán tőkébe való befektetések drámaian csökkentek az 1980-as évtizedben, ami aligha függetleníthető a kiteljesedő adósságválságtól. Ráadásul energiafálgó iparuk miatt egyre kevésbé lehettek versenyképesek. A növekvő technológiai elmaradottság, a strukturális

szklerózis és a foglalkoztatás csökkenése mind aláásta a vizsgált három ország gazdaságának teljesítményét.²⁹

Magyarország számára sok szempontból későn ért révbbe az Európai Közösséggel kötendő megállapodás. Évekig a tényleges magyar megállapodási szándék hiányzott, majd a Közösség körülményeskedett a tárgyalásokkal, ráadásul kínos óvatossággal előbb a KGST-vel véglegesítette a Közös Nyilatkozatot, majd csak ezután következhetett Magyarország. Az 1988. szeptember 26-án Brüsszelben aláírt Magyarország–EK Kereskedelmi és Gazdasági Megállapodás megszüntette az addigi diszkriminációkat, és biztosította a legnagyobb kedvezményes elbánást a GATT-nak megfelelően. Ugyanakkor az EK szűkkeblűségét jól mutatja, hogy a korábbi mennyiségi korlátozásokat nemcsak, hogy három lépcsőben ígérte felszámolni (azonnal, 1992-től, illetve 1995-ig), hanem még egy védőzáradékot is beépített az egyezménybe, amely alapján „piaczavarás” esetén 10 munkanapon belül visszaállíthatta a korlátozásokat. Ráadásul érvényben maradtak a korábbi szektorális részmegállapodások (textil, acél, agrártermékek), így a súlyos válságban vergődő magyar gazdaság továbbra sem kapott érdemi piaca jutási könnyítéseket. A diszkriminációmentesség tényleges helyreállítására csak 1989-ben az EK által elhatározott PHARE-program révén került sor.³⁰

Összegzés

Amint a fentiekben láhattuk, Magyarország és az Európai (Gazdasági) Közösség vitáinak csomópontja lényegében nem változott a tárgyalt két évtizedben: a magyar mezőgazdasági termékek miként juthatnak be a mindekori Közös Piac tagállamaiba. Az E(G)K durva protekcionizmusa leginkább az agrárexportot sújtotta, de más szektorok számára is komoly akadályokat állított. A magyar

29 Vonyó–Klein 2019, 337–341.

30 A megállapodás részleteit lásd Balázs 2016, 418–421. A megállapodáshoz vezető út egy sajtós, személyes olvasatát adja Izikné Hedri Gabriella: Izikné 1988. PHARE: Támogatás Lengyelország és Magyarország gazdaságának átalakításához (Poland and Hungary Assistance with Restructuring Economy)

gazdaságpolitika viszont nem vonta le a megfelelő tanulságokat sem 1968-ban, sem később: lehet és szükséges ugyan a diszkriminációk felszámolása érdekében minden lehetséges fórumon „harcolni”, de emellett elengedhetetlen az ipar és a gazdaság egészének modernizálása, adaptálása az új körülményekhez. A kommunista gazdaságpolitikusok és diplomataik (mint például Nyerges János) érvelése a történelmi (út)függőségről azért is hamis, mert amikor a magyar hagyományoktól tökéletesen idegen szovjet parancsgazdaságot kellett meghonosítaniuk, akkor a hazai gazdasági adottságokra a múlt eltakarítandó maradványaként tekintettek. A globalizáció kiteljesedése az 1973-as olajválságot követően mindenhol kikényszerítette a fájdalmas világgazdasági adaptációt, amely országok tucatjait mozdította ki hagyományos szerepköréből, gazdasági komfortzónájából. Magyarországon sokat beszéltek ugyan a szerkezetváltás szükségességéről, de a beruházási és a költségvetési politika valójában igen keveset tett ennek érdekében. Így nem csoda, hogy az avított gazdasági struktúra csontosodott meg, a (világ)piaci adaptáció sikertelen maradt, és kiteljesedett az intézményi-strukturális szklerózis. A Budapest–Brüsszel agrárvíta tehát sajátos szimptomája a magyar gazdasági és politikai elit tehetetlenségének, az 1980-as évekre létrejövő a *lock-in* jelenségnek. Az útfüggőség következményeivel pedig már a rendszerváltoztatást követő kormányoknak kellett megküzdenie...

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Arató–Koller 2015.** Arató Krisztina – Koller Boglárka: *Európa utazása. Integrációtörténet.* 2., jav., bőv. kiad. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2015.
- Artner 1987.** Artner Annamária: Magyarország és az Európai Közösség kereskedelmi kapcsolatai. *Közgazdasági Szemle*, 34. (1987) 10. sz. 1249–1263.
- Balázs 2016.** Balázs Péter: *Az Európai Unió külpolitikája.* Wolters Kluwer, Budapest, 2016.
- Cseszka 2008.** Cseszka Éva: Lefagyott a rendszer, a mechanizmus befejeződött. Magyar gazdaságtörténet 1968–1978. In: Schlett András (szerk.): *Alap és felépítmény. Gazdaságpolitika a Kádár-rendszerben.* Heller Farkas Füzetek, VI. 2008. 91–108.
- Germuska 2004.** Germuska Pál: *Indusztria bővületében. Fejlesztéspolitika és a szocialista városok.* 1956-os Intézet, Budapest, 2004.
- Germuska 2012.** Germuska Pál: Szocialista csoda? Magyar iparfejlesztési politika és gazdasági növekedés, 1950–1975. *Századok*, 146 (2012) 1. sz. 47–78.
- Germuska 2019.** Germuska, Pál: Balancing between the COMECON and the EEC: Hungarian elite debates on European integration during the long 1970s. *Cold War History*, 19 (2019) 3. sz. 401–420.
- Germuska 2021.** Germuska Pál: A felelős államhivatalnok arca: Pulai Miklós és a magyar gazdaságpolitika. In: Halm Tamás (szerk.): *Pulai Miklós – A reformer, az érdekképvisező, az ember.* Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest, 2021. 17–87.
- Grabher 1993.** Gernot Grabher: The Weakness of Strong Ties. The Lock-in of Regional Development in the Ruhr area. In: Gernot Grabher (Ed.): *The Embedded Firm. On the Socioeconomics of Industrial Networks.* Routledge, London–New York, 1993. 255–277.
- Győri 1986.** Győri Borbála: Az EGK-ba irányuló élelmiszer-gazdasági exportunkról. *Bankszemle*, 30 (1986) 1. sz. 45–49.
- Inotai 1978.** Inotai András: *Az EGK a hetvenes évek végén. A nyugat-európai integráció az új világgazdasági környezetben.* Budapest, MTA Világgazdasági Kutató Intézet Tudományos Tájékoztató Szolgálatának Közleményei.

- Izickné 1988.** Izickné Hedri Gabriella: Egy megállapodás története. Magyarország és az Európai Közösség. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988.
- Kádár 1982.** Kádár Béla: Magyarország gazdasági kapcsolatai az EGK-val. *Külgazdaság*, 26 (1982) 3. sz. 36–45.
- Lorentzen 1995.** Jochen Lorentzen: *Opening up Hungary to the World Market. External Constraints and Opportunities*. Macmillan Press – St. Martin's Press, London–New York, 1995.
- Lux 2009.** Lux Gábor: Az ipar hagyományos terei: A régi ipari térségek. *Tér és Társadalom*, 23 (2009) 4. sz. 45–60.
- Storper 1992.** Michael Storper: The Limits to Globalization: Technology Districts and International Trade. *Economic Geography*, 68 (1992) 1. sz. 60–93.
- Szilágyi 2016.** Szilágyi, Gábor: From Ignorance to a (Delayed) Strategy: Hungarian Communists and European Integration, 1957–1989. In: Francesco Di Palma, Wolfgang Mueller (Hg.): *Kommunismus und Europa: Europapolitik und -vorstellungen europäischer kommunistischer Parteien im Kalten Krieg*. Schöningh, Paderborn, 2016. 84–103.
- Szokol 1969.** Szokol János: A Konjunktúra- és Piackutató Intézet tevékenysége, 1968. évi eredményei, 1969. évi és egyes távlati célkitűzései. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 16 (1969) 9. sz. 652–660.
- Vonyó–Klein 2019.** Tamás Vonyó – Alexander Klein: Why Did Socialist Economies Fail? The Role of Factor Inputs Reconsidered. *The Economic History Review*, 72 (2019) 1. sz. 317–345.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- MNL OL XIX-G-3-n-1-0010/31/1969 (11. doboz [d.])
- MNL OL XIX-G-3-n-1-0010/31/1969 (11. d.)
- MNL OL XIX-A-90-c-00912/NGKB/77. (168. d.)
- MNL OL XIX-A-90-c-2-002/19/1968. (165. d.)
- MNL OL XIX-A-90-c-00259/NGKT/68. (165. d.)
- MNL OL XIX-A-90-c-2-004/35/1970 (166. d.)
- MNL OL M-KS 288. f. 5/715. ő. e. 29–71.
- MNL OL XIX-A-2-af-00951/3/82. (40. d.)

Road dependence and restructuring - Debates between Hungary and the Common Market in a different light, 1968-1988

ABSTRACT: The study reviews the debates between Hungary and the European (Economic) Community between 1968 and 1988. The EEC's harsh protectionism mainly affected agricultural exports, but it also created serious barriers for other sectors. The Hungarian economic policy failed to learn the right lessons: while it is possible and necessary to 'fight' for the elimination of discrimination in all possible fora, it is also essential to modernise and adapt industry and the economy as a whole to the new circumstances. The argument of the communist economic politicians and diplomats about historical (road) dependence was also false because when they had to introduce a Soviet command economy completely different from Hungarian traditions, they saw the domestic economy as a remnant of the past to be cleaned up. The unfolding of globalisation after the 1973 oil crisis forced painful global economic adjustment everywhere, pushing dozens of countries out of their traditional roles and economic comfort zones. In Hungary, there was much talk about the need for structural change, but in reality the investment and fiscal policies did very little to achieve it. No wonder, therefore, that the old economic structure became ossified, the adaptation to the (world) market failed and an institutional-structural sclerosis developed.

KEYWORDS: COMECON, European Economic Community, export, GATT, protectionism

